

Zaključak u ovoj studiji nije posebno izdvojen, već u sklopu trećeg dijela Žaja Vrbica donosi kratak kritički osvrt naslovljen *Zaključno o projektima preobrazbe za vrijeme austrijske uprave* (218-219) iz kojega treba izdvojiti autoričinu ocjenu kako svi urbanistički zahvati iz vremena austrijske uprave svjedoče o „modernizacijskim procesima i povremenoj sinergiji lokalne i monarhijske vlasti“. Usto, autorica ističe kako je Dubrovnik među rijetkim gradovima koji su sačuvali izvorni fortifikacijski okvir, dok je razdoblje austrijske vlasti kratka epizoda u dugom trajanju toga spomenika. Na sljedećim stranicama nalaze se izvatici iz recenzija (221-223) te indeks osobnih imena (225-226). Šteta je što je izostala bibliografija i kakav sažetak na engleskom ili njemačkom jeziku.

Sanja Žaja Vrbica crpila je podatke o urbanističkim transformacijama Dubrovnika iz Državnog arhiva u Dubrovniku, a to se izvrsno spojilo s analizama planova Dubrovnika iz bečkog Ratnog arhiva Petera Zimmermanna. Čini se da je generalni stav autora blagonaklon, govoreći kako su preuređenja povijesne jezgre i njene najbliže okolice izvedena za vrijeme austrijske uprave pospješila modernizaciju Dubrovnika. Svakako, autorima je važno naglasiti kako su te mijene rađene ipak u nekoj vrsti međusobne suradnje *Dunavske Monarhije i Dubrovnika*. Ova studija svjedoči kako se Grad koji danas otvara svoja vrata nebrojenim gostima predstavlja i u ruhu koje mu je odjenulo dugo 19. stoljeće i austrijska uprava.

*Ivan Mrnarević*

**Vladimír Dzuro, Istražitelj. Démoni balkanskog rata i svjetska pravda, Zagreb; Vinkovci; Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest; Matica hrvatska-ogranak Vinkovci; Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest; Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2023, 341 str.**

Memoarska proza Vladimíra Dzura, češkog istražitelja na Međunarodnom kaznenom sudu za bivšu Jugoslaviju oslikava događaje iz bogate karijere od kojih treba izdvojiti sudjelovanje u uhićenju Slavka Dokmanovića i Slobodana Miloševića. Vladimír Dzuro je 80-ih i 90-ih godina prošlog stoljeća radio kao inspektor u Kriminalističkoj policiji, a potom i u Nacionalnoj središnjici Interpolu u Pragu do 1994. godine. Tada se pridružuje mirovnim snagama Ujedinjenih naroda u Sarajevu, a već iduće godine postaje jedan od istražitelja Međunarodnog suda u Den Haagu za srpske zločine počinjene u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Knjiga je nastala na poticaj mnogih stranih i domaćih suradnika, od kojih Dzuro posebno ističe državnu tajnicu Sjedinjenih Američkih Država Madeleine Albright te prilaže pismo kojim se autoru zahvaljuje za pisanje knjige i općenito sudjelovanje u vrlo važnom povijesnom zadatku. Autor ne obrađuje uzroke koji su doveli do ratnih zbivanja, niti vojne akcije, već na vrlo zanimljiv način opisuje zadatke koje je izvršavao prilikom razotkrivanja ratnih zločinaca te potom onog zahtjevnijeg i opasnijeg dijela posla, odnosno privođenje pred kazneni sud. Osim opisnim metodama, prikaze tajnih operacija upotpunjuje brojnim fotografijama poput uhićenja Slavka Dokmanovića u Erdutu, Slobodana Miloševića u Beogradu, otkopanih kostura u masovnoj grobnici na Ovčari, pronađenih predmeta likvidiranih zatočenika, ekshumacije tijela iz bunara u Erdutu itd.

Obzirom da autor vlastita saznanja crpi usmenom predajom ratnih suvremenika, bilo svjedoča nekih događaja, samih žrtava ili pak politički pozicioniranih kadrova odgovornih za ratne zločine, knjigu treba proučavati kao sekundarni izvor. Čitajući, kronološki pratimo put jednog

istraživačkog tima čiji je član bio i autor knjige; otkrića do kojih su došli u turobnom poratnom vremenu nedvojbeno su doprinijela osudi počinjenih zločina. Misija unutar Ujedinjenih naroda, odnosno razvoj događaja u knjizi započinju 1994. godine dolaskom na obuku u Zagreb gdje se nalazio UNPROFOR-ov ured za sigurnost. Potom je uslijedio prvi doticaj s ratnim zbivanjima, u tada već porušenom i spaljenom Sarajevu gdje pripadnici Vojske Republike Srpske na nišanu drže i pucaju po javnom prijevozu, tržnicama, pogrebnim povorkama, roditeljima s djecom, ne tražeći ikakvog razloga. Shodno prijavi za novo radno mjesto, Dzuro je od 1995. godine radio kao istražitelj Međunarodnog suda uglavnom na prostoru Republike Hrvatske sve do 2004. kada završavaju sve istrage, a rad Suda se privodio kraju (2010.). Istražni odjel Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju brojio je ukupno devet radnih timova, od kojih je pet istraživalo zločine koje su Srbi počinili u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Dva tima istraživala su osumnjičene Hrvate, jedan tim Bošnjake, a posljednji tim zločine koje su počinili pripadnici državnih tijela Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Dzuro je raspoređen u „tim 4“ zadužen isključivo za srpske zločine počinjene na prostoru Republike Hrvatske, među kojima treba istaknuti pronalazak masovne grobnice na Ovčari, uhićenje gradonačelnika okupiranog Vukovara Slavka Dokmanovića koji je bio prvi zatvorenik kaznonice u Scheveningenu, pronalazak nekoliko grobnica u okolici Erduta, prokazivanje srpske vlasti koja je surađivala s optuženicima kako bi izmakli pravdi te svakako uhićenje bivšeg predsjednika Savezne Republike Jugoslavije – Slobodana Miloševića.

Knjiga je podijeljena u deset poglavlja uključujući završnu riječ Johna Clinta Williamsona, odvjetnika koji je na Haškom sudu nadzirao istrage i terenske operacije na prostoru bivše Jugoslavije te sastavljao optužnice i sudjelovao tijekom suđenja Slavku Dokmanoviću i Slobodanu Miloševiću, dok je protiv Željka Ražnatovića Arkana podigao optužnicu te sudjelovao u zahtjevnom planu privođenja, koji međutim nikada nije proveden. Williamson s ponosom ističe visoka postignuća suda koji je osnovan od strane Vijeća sigurnosti UN-a, organizacije koja je u tom vremenu promatrana s dozom podcjenjivanja, s obzirom da je čitav svijet pratio kako mirovne snage bezuspješno nastoje zaustaviti krvoprolića u državama nastalim raspadom Jugoslavije te gotovo nikako ne doprinose stabilizaciji sukoba. Kako navodi, vjerovalo se da će sud eventualno osuditi pokojeg čuvara zatočeničkih logora, a zatim odustati u daljnjem progonu najkrvavijeg zločina u Europi nakon Drugog svjetskog rata. Dakle, nikakva očekivanja nisu postojala da će biti uhićeni i optuženi visoki politički dužnosnici poput Slobodana Miloševića, Radovana Karadžića, Milana Martića, Milana Babića i drugih. U posljednja dva, posebna poglavlja autor prikazuje popis literature i dokumenata koji su korišteni u radu MKSJ (ICTY) te prilaže izvorne tekstove koji daju osvrt na knjigu poput pisma bivšeg predsjednika Stjepana Mesića koji govori o važnosti haškog suda i nužnosti trećeg faktora da stabilizira međunarodni sukob, zatim pismo zahvale američkog predsjednika Billa Clintona radi provođenja pravde te drugih važnih službenih lica.

Novitet koji Dzuro uvodi u istraživački rad jest suradnja s „insajderom“ odnosno ispitivanje samih sudionika ratnih zločina. Takvi svjedoci pristaju na suradnju jer Međunarodni sud u Haagu usmjerava istragu prvenstveno protiv naredbodavaca, dok se samim izvršiteljima zločina uglavnom sudilo na nacionalnim sudovima poput Županijskog suda u Zagrebu, Općinskog suda u Vukovaru, Višeg suda u Beogradu itd. Vodeći se takvim načelom, od velike važnosti bilo je svjedočenje mladog Srbina koji je iz zatočeništva spasio nekoliko zarobljenika, a tog kobnog 20. studenog 1991. nalazio se na Ovčari te na određen način sudjelovao u tragičnim događajima. Iscrpnim iskazom svjedoka, iz prve ruke popunjena je slagalica događaja, otkriveni su identiteti ubijenih, ali i njihovih krvnika.

Dzurinu knjigu *Istražitelj* ne možemo koristiti kao temeljnu nastavnu literaturu iz koje ćemo dobiti potpuni pregled ratnih zbivanja, ali svakako nudi povijesne činjenice koje upotpunjuju već postojeći okvir. Prateći rad istraživačkog tima uviđamo prikrivenu odbojnost, štoviše sabotažu srpskih vlasti u radu Haškog suda. U prilog tome svjedoči pokušaj srpskog promatrača Časlava Nikšića u potplaćivanju bojnika Hassana, zapovjednika jordanskog bataljuna UN-a, koji je nadzirao i štitio prostor masovne grobnice prije, ali i za vrijeme ekshumacije. Srpski promatrač se na strogo čuvani lokalitet, ograđen daskama, zaklonjen šatorskim krilom te dodatno zaštićen trima redovima bodljikave žice, vratio u večernjim satima nakon odlaska radnog tima s navodnom namjerom da fotografira grobnicu. Ulaz na Ovčaru nije mu omogućen iz bojazni kako bi namjerno ili nenamjerno mogao oskrvnuti mjesto zločina. Osim toga, u prilog sabotaže Međunarodnog suda svjedoči trenutak objave optužnice protiv bivšeg predsjednika Republike Srpske Krajine i jednog od osnivača Samostalne demokratske srpske stranke (SDSS) – Gorana Hadžića. Naime, svega nekoliko trenutaka nakon predaje međunarodne optužnice srpskim institucijama, Hadžić je upozoren, odnosno napušta mjesto stanovanja s torbom u rukama. Knjiga obiluje „malim“ događajima koji uvelike otkrivaju karakter sukobljenih strana u ratu, zakulisne igre, zatim događaje koji ne moraju biti nužno politički, ali oslikavaju povijest svakodnevice „velikih“ događaja.

*Andrea Briješki*

**Natka Badurina, *Strah od pamćenja. Književnost i sjeverni Jadran na ruševinama dvadesetog stoljeća*, Zagreb: Disput, 2023, 293 str.**

Kao što već sugerira naslov, knjiga *Strah od pamćenja* pripada interdisciplinarnim studijima sjećanja i pamćenja. U njoj se Natka Badurina prvenstveno bavi književnošću, ali gotovo podjednako uzima u obzir i brojne druge medije, žanrove i materijalne tragove kulture sjećanja i kolektivnog pamćenja te javne povijesti u cjelini. Takav jedan široki raspon analitičke građe stoga uključuje književna djela i dnevničke zapise, filmove i kazališne predstave, publicistiku i historiografiju, osobna svjedočenja i mjesta sjećanja, muzejske postave i pojedinačne crteže, spomenike i komemorativne prakse. Knjiga se tematski bavi središnjim pitanjem kako su u „pograničnom području sjevernog Jadrana zapamćeni konflikti dvadesetog stoljeća“ (11). Pogranične regije specifične su po svojoj intenzivnoj i slojevitoj raznolikosti te pune „višestrukih pripadnosti“ (13) i mnogobrojnih presjecišta konkurentnih interesa, što je vidljivo i u odnosu prema prošlosti. Zbog toga je sjeverni Jadran prostor „memorijskog rata“ (12) u kojem sudjeluju „kompetitivna pamćenja“ (13) talijanske, slovenske i hrvatske strane.

Inicijalno polazište autorice je da su korjenite promjene koje oblikuju suvremene simboličke ratove oko pamćenja Drugog svjetskog rata obilježene time što je padom socijalizma u Europi 1989. nastupio i „gubitak suglasnosti o antifašizmu“ (245), koji je dotad povezivao primjerice talijansku i jugoslavensku stranu. Od 1990-ih do danas zamah su u europskom pamćenju stoga dobile partikularne nacionalne perspektive, praćene novim prevrednovanjima. To u pravilu uključuje izjednačavanje „dvaju totalitarizama“ (fašističkog i komunističkog) te posljedično dovođenje antifašizma u pitanje. Umjesto dotadašnje prevladavajuće opreke fašizam/antifašizam, sada je to demokracija/totalitarizam (usp. 36). Pritom se antitotalitarni diskurs u mnogim slučajevima upotrebljava za zaboravljanje vlastite fašističke prošlosti, dok je kritički više usmjeren prema pripadnicima antifašističkog pokreta.